

İSTANBUL`A RASİYONEL - ESTETİK BAKIŞ

Ph. D. Elza SEMEDLI
(Xəzər Universiteti)

Hem klasik, hem sonrakı dönm Türk edebiyatının vazgeçilmez konularından birisinin medeniyyətler kavşağı adlandırılan İstanbul olması gayet doğaldır. İstanbul hem yerli hem yabancı sanatkarları kimi zaman büyüləyici doğası, mimarisi, ihtişamlı tarixiylə, yüksək medeniyət ülkesi gibi etkilerken, kimi zaman da ıztırapların, acıların kaynağı olaraq mütəssir etmiştir.

İstanbul`un konu olduğu edebiyatlardan birisi de Azərbaycan edebiyatıdır. Azərbaycan`da dörd şiir kitabı yayınlanan, Çin`de, Rusya`da, İranda, Gürcistanda şiirleri tərcümə edilərək kitap halində basılan, ayrıca şiirleri Türkiyə Türkçəsinə də aktarılan Prof. Dr. Hamlet İsağanlı, "Denizde Bir Guş..." və "Bir Şehirli Şəherdeyem" adlı iki şiiriylə İstanbul`u Azərbaycan edebiyatına taşımıştır.

Riyazi zəkayı, rasyonel düşüncəyi estetik bakiş açısıylə birləştirən yetenekli şair, çökyönlü əlim, tərcüman, bilinçli eğitimci və nihayət mütevəzi insan Hamlet İsağanlı "İntibah dönemi sanatkarlarına has" özəllikləriylə Çağdaş Azərbaycan edebiyatının Doğuyula Batı kültürünün mükəmmel harmonisini yansıtan bir təmsilcisidir. Görüldüğü gibi, ilgi alanı son derece geniş olan şair İstanbul`u da hər yönüylə, iyisiylə kötüsüylə, güzəlligi çirkinliğıylə, anlatırken aslında hayatımızdaki gerçəkliğı, tezatlar üzərində kurulmuş bir dünyayı kendine has estetik bakiş açısı ve üslubuyula yansıtır. Nitekim, ünlü Fransız matematikçisi Jül Anry Puankare (fr. Jules Henri Poincaré, 1854 – 1912)`in söylediğı "tüm gerçək matematikçiler hakiki estetik duyğusuna sahiptir" düşüncəsi İsağanlı şiirində kendini doğultur.

"Bir Şehirli Şəherdeyem" şiirində İstanbul`un gizemi, insanı büyüleyen sihirli dünyası İsağanlı`nın ilham perisini de aguşuna almış ve şiirinin ismi olmuş. Nice imparatorlukların kuruluş yıkılmasına, hezimetinə tanıklık eden, hem ihtişamlı, hem hüznünlü nice tarihler yaşamış kadim İstanbul`un taşı, duvarı yaşlanmış.

*Kökü gedimlerde galmış,
Daşı, torpağı gocalmış
Min fikirli bir yerdeyem.*

Şairin ilham perisi kökü eskilerde kalmış, taşı, torpağı kocamış bu şehrin sokaklarında doluşır, "min fikirli" düşüncelerin, farklı kültürlerin beşiğı olan bu şehrin güzəlliklerini izliyeyerek büyələndiğı gibi, aynı ilham perisi rasyonel bakişla İstanbul`un diğər yozlaşmaya yüz tutmuş değərlerini de tüm çıplaklığıylə görebiliyor.

*Qırmızıdamlı evleri,
Yam-yaşıl şam meşələri
Tepeler üstə ucalmış
Dağ etirli şəherdeyem*

İstanbul`un "kırmızıdamlı evleri, yemyeşil çam ormanları"nı anlatırken doğa aşığı bir insanla dağ havasını soluyorsunuz. Şair adeta sözcüklerle İstanbul`un resmini çizer. Bu İstanbul resmine impresionist tablo hakimdir, çünkü şairin resminde çizgilerden ziyade renkler ve hatta koku vardır.

Doğanın gizemine hayranlık, şairde onu canlı varlık gibi hayal etme, "Boğaz`ı durna boğazı" mısrasını doğurur ve estetiklik şiirsəllikle birləşir. Boğaz artık nazenin bir sevgilidir: zarif, ince, turna boğazlı, aynı zamanda ruhunda fırtınalar kopan, aşk ve hüznü beraber taşıyan münis bir sevgili... Bu nazlı sevgili isterse can alır, isterse can verir. Bu sevgiliye olan tutku, aşığı kendisinden geçirip sevda sarhoşu edecek kadar derin ve uzun bir sevdadır. Boğaz`ın güzəlligi karşısında şair işte böyle bir sevdaya kapılmış, Boğaz`ın ruhundaki aşk ve hüznün, avazındaki hoşluğun sarhoşluğunu yaşıyor. Burada dikkat çeken noktalardan birisi de İstanbul`un, Boğaz`ın canlı varlık olmasından öte bir ruhunun olması hususudur.

*Boğazı - durna boğazı,
Ruhunda eşg ve hüznün...
Serhoş eyleyir avazı,*

*Uzundur sevdası, uzun,
Can verir, can alır nazı*

XIX yüzyıl Fransız edibi Paul Valery “edebi eserin değeri, her şahsa göre ayrı bir yoruma meydan vermesindedir” der. İşte, İsa hanlı şiiri sade, yalın, az kelimelere derin anlam ve duygu yüklenmesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.

Şair “Bir Sihirli Şehirdeyim” şiirinin her bendinde İstanbul’un başka bir yüzünü anlatır, farklı tablolar çizer bizlere. Şiir bu özelliğiyle Orhan Veli’nin “İstanbul’u Dinliyorum”unu çağırıştırıyor. Fakat, şiirde mecazlı söyleyişlerden, edebi sanatlardan kaçan, şiiri en öz ve yalın haliyle kabul eden ve serbest Türk şiirinin en güzel nünunelerini yazan Orhan Veli’nin aksine, İsa hanlı şiiri daha mecazlı ve sanatsaldır. Anlatımındaki yalınlığı ve özlüğü korumakla birlikte, az kelimeyle çok şey anlatma İsa hanlı uslubunun kendine has özelliklerinden biridir.

Şiirin üçüncü bendinde İstanbul’un gizemli ve ihtişamlı tarihi şairi büyüler ve onu bu gizemi çözmeye vadar eder. Bu sihirli şehirde iki dünya Doğu ve Batı birbiriyle sürekli, zıt kutuplar gibi birbirini çeker ve iter. Kah kavga halindedir, kah da birbirlerine “el uzatırlar”. Şair burada da alışılmış Doğu-Batı tartışmasına farklı bir boyut kazandırmayı başarıyor. Hatta kelimeleri seçerken bile şiirde kullanılışı pek yaygın olmayan Gündoğan ve Günbatan tabirlerini kullanır. Bu kadim tartışmaya yeni boyut kazandırırken şair, müthiş bir lirizm içinde Gündoğanın, koca Şarkın Günbatan’ın aşkında olduğunu ifade eder. Şair edebiyatta pek rastlanmayan bir benzetme kullanarak doğuyla batıyı birbirinden vazgeçemeyen, aynı zamanda da birbirini hazmedemeyen, bir barışık bir dargın aşıklar olarak tasvir eder. Bu özgün benzetme aslında Doğuyla Batı kültürünün mükemmel harmonisini kendisinde oluşturmayı başarmış Hamlet İsa hanlı dühasının ürünüdür. Şairin bu özelliği ile ilgili Azerbaycanlı filosof Prof. Dr. Camal Mustafayev şöyle der: “İlgi alanı olağanüstü geniş olan Hamlet İsa hanlı Avrupa, Şark, Rus ilminden ve bedii tefekküründen büyük fayda elde eder. Bu, onu öz kökünden ayırmıyor, tam tersi, manevi mahiyetimizin daha derinden anlaşılmasını doğurur.” Şair, mimarisıyla, tarihiyle, sosyal yaşamıyla, edebiyatı ve kültürüyle tarihten günümüze Do-

ğu ile Batı’nın mükemmel karışımını yansıtan bu şehri büyümlü sayar. Bu anlamda İsa hanlı’nın İstanbul’unda Yahya Kemal’in estetik bakış tarzını ve derin medeniyet anlayışını bulursunuz.

*Bir sihirli şehirdeyim
Goynunda tarihler yatar,
İki dünya, iki zaman,
Govğa edir, el uzadır.
Bu goca Şerg, bu Gündoğan
Günbatanın eşqindedir tek,
Telesir, Gerbe can atır..
Belke tarih yarı gerçek,
Yarı uydurma, hayalmış,
Gol budağı taze, göyçek,
Kökü gözden irak galmış?!*

Bu dizelerde Tefik Fikret’le tüm kötülüklerin, ıztırapların kaynağı gibi gösterilen İstanbul’un, Yahya Kemal’le maddi ve manevi değerlerine kavuşan estetizmini yakalıyorsunuz. Fakat unutmamak gerekir ki, İsa hanlı şiirlerinde maddi ve manevi değerlerin açık, gösterişli, basmakalıp ifade edilmesi söz konusu değildir, o bunu satır aralarına serpiştirir, şair için bu değerlerin kutsallığını seçtiği kelimelerden anlıyorsunuz.

Hem tarihte hem de günümüzde medeniyetler başkenti olan İstanbul’un bir yüzü Doğu, diğeri Batıyken ve bu iki kültür İstanbul’da birbirini hazmetmeye çalışırken, Doğu ve Batı medeniyetlerinin kaynağından beslenen şair, düşündürücü sorularla hafızalarımızı tazeler ve bizi tarihin derinliğine götürür. Bu noktada aslında şair bizi bir anlamda uyarır ve eğitimci kimliğiyle Hamlet İsa hanlı karşımızda belirir. Koca Şark’ın Günbatan’a bu kadar can atmasına, acele etmesine tepkisini ortaya koyarak, kökü derinlerde olan tarihten ders çıkarmamızı ister. Bu dizelerde satırlarına serpiştirilmiş ironiyi farketmemek de mümkün değil.

Şiirlerinde daima orijinali ve mükemmeli yakalamaya çalışan İsa hanlı şiiriyeti, duygu yoğunluğuyla, sıradan gözükten ifade ve üsluplara edebi sanatlar vasıtasıyla yeni anlamlar kazandırması ve felsefi düşüncüyü şekillendirmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu anlamda matematiğin şiirsellik kavuşması, şairin şiirlerini ri-yazi bir bilmeceye dönüştürür. Acaba bu ifade-

nin altında saklı bir şeyler mi var sorusu, okuyucuyu sarar.

Şair İstanbul tasvirine devam eder, fakat bu defa hayata ve İstanbul'a rasyönel bakışın ürünü olan bir tablo çizer, bizlere. Tablodaki rasyonnelliği okuyucuya anlatmak için k, s, ş, h, p, t sedasız ünsüzlerin, tam kafiyelerin kullanılması oldukça dikkat çekicidir. Şiirin muhtevasıyla ahengi birbirini tamamlıyor.

*Bir kirlî şehirdeyem ki
Haydan küyden gulag batır;
Kimi alır, kimi satır;
Garişibdir ağı qaraya.
Alemde ne varsa sanki
Burda gelib bir araya.
(Olmayan şey-etibardır
havaya, eşqe, paraya).
Düyün açan usta hanı
Cağıra Uca tanrını,
Başı pozuq bu şehirin
Perişan gur saçlarını
Tel-tel eyleyib daraya?!*

Akın karaya karıştığı, gürültü kirliliğinin had safhaya ulaştığı, aşka, paraya ve havaya inamın, itibarın yok olduğu bir İstanbul ortamından bunalan şair, Yüce Tanrı'ya sığınır. İlahi kuvveti, bu ipliği düğün olmuş, başıbozuk şehrin yarımına çağırıyor.

Bu bölümde tasvir edilen tabloda, içinde bulunduğu durumdan rahatsız, perişan bir İstanbul var karşımızda. Bu manzaradan son derece müteessir olan şair sihirli bir el istiyor, tarasın İstanbul'un güri saçlarını, bu karışıklığı gidersin, akla karayı seçtirsin...

Ama şair, yine de İstanbul'un benzersiz, büyüklü, ahengine teslim olmaktadır. İstanbul'u "dünyadaki cennet" adlandıran şair gündüzün aydınlığında bozulan bu sihri gecelerin bin bir rengeyle yakalamaktadır.

*Bir sehirli şehirdeyem,
Benzersiz bir ahengi var –
Bir yanda parıltı, zinet,
Dünya içinde bir cennet,
Bir yanda da zeherli toz ;
Gündüzlerin sifeti boz,
Gecelerin min rengi var.*

Teknik yönden 8'li (4+4) hece vezniyle yazılan şiir kafiye ve ahenk bakımından zengindir. Anlatımı sürükleyici kılan ve anlam derinleşti- ren unsurlardan olan edebi sanatların kullanılması, sık sık tezatlarla baş vurulması şairin başarılı üslubunu yansıtmaktadır. Mesela, ak-kara, gündüz-gece, Şark-Garb, aynı zamanda Gündoğan-Günbatan gibi tezat unsurları okuyucuyu düşünmeye sevkeder, bu tezatı, zıtlığı, hatta düğünü çözmeye mecbur eder.

Şairin bir başka başarısı, okuyucunun gözleri önünde farklı peysajlarla İstanbul manzarası çizmesi, duyuları, renkleri ve sıfatları bolca kullanmasıdır ki, bu da aynı zamanda şiirselliği artırır. Ayrıca, hemen hemen her bendin başında tekrarlanan "Bir sehirli şehirdeyem" ifadesi şiirin vurgulanmak istenen ana temini oluşturmakla birlikte şiirde sürükleyiciliği sağlayan unsurlardandır. Şiirin ritmi hızlı değişen peysajlarla uyum içerisindedir. İstanbul film şeridi gibi gözleminizin önünden akıp geçiyor.

Yaratılış itibarile son derece hassas mizaca sahip şairin bu özelliği doğayla ilgili şiirlerine farklı şekillerde yansımaktadır. Şairin İstanbul'la ilgili bir başka şiiri "Denizde Bir Kuş..." bu hassas mizacın resmi gibidir. Bu şiir Azerbaycan'da "İstanbul, Boğaziçi" gibi de bilinir. Ünlü romancı Mevlut Süleymanlı, bu şiir için "İstanbul, Boğaziçi şiirini okudum, dünyanın tüm ayrılıklarını hatırladım." der.

*İstanbul, Boğaziçi...
Tüğyan edir dalgalar.
Dayan bir an, gemici,
Denizde bir guş ağlar.*

Doğanın büyümesine, gizemine hayranlık ve bu büyümenin bozulma endişesi, doğayı ve ona özgü kavramları canlı varlık gibi anlatmak, yıpratılan, dengeleri alt üst edilen tabiatı koruma sorumluluğu İsa Hanlı şiirinin ana konularından birisidir. Şiirdeki "dayan bir an gemici" ifadesiyle, aslında doğayı, doğadaki diğer canlılar için yaşanmaz hale getiren insanlara seslenir, şair çevreci kimliğiyle...

Yukarıdaki dizelerden de anlaşıldığı gibi şair, İstanbul'un muhteşem Boğaz manzarasında tüğyan eden dalgalar arasında ağlayan bir kuş

farketmiştir. Hani dikkatli bir okurunun da kaydettiği gibi “sadece gerçek şair ölmek üzere üzere olan kuşun göz yaşlarını görebilir.” Doğayı daima canlı varlık olarak kişileştiren şairi, kanadı kırılıp su yüzünde kalan kuşun gözlerindeki sonsuz keder hüznülendirir.

*Gırılmışdır ganadı,
Galıp suyun üzünde.
İşler yaman fenadı,
Gem ohunur gözünde.*

Prof. Dr. Camal Mustafayev`in de kaydettiği gibi “tabiat sevgisi daima merhamet hissiyle ayrılmaz vahdet oluşturur... Hassaslık, yumuşak kalplilik, başkasının hüznü kaderine acı-mak duyguların saflığını, necipliğini korur.” İsa-hanlı, iç dünyasını yansıtan bu duygularını tabiatın en hassas, zarif ve masum parçası olan kuş-çağız üzerinden anlatıyor.

*Güvendiği göy sular,
O guşa genim oldu.
Üzüntülü duygular,
Ağrılar benim oldu.*

Masumiyet, saflık, güven duygusu şairin önem verdiği manevi değerlerindedir. Bu şiirde masum kuşçağızın hayatının kaynağı olan Boğaz`a olan güvenin ona düşman kesilmesi üzüntülü duygular uyandırır, şairde... Onu hüs-rana uğratar, acılara boğar. “Denizde Bir Kuş...” şiirinin taşıdığı heyecan, telaş insanı müteessir ediyor”. İşte, bu küçücük, 7’li hece vezniyle yazılmış, şekilçe sade, muhtevaca zengin şiirde şairin değerler sistemini yakalayabiliyorsunuz. İstanbul`a yolu düşen veya burada yaşayan, hemen hemen her kesin karşılaştığı, ama şair hassasiyetiyle duymadığı bir manzarayı İsa-hanlı, son derece sade, yalın, ama bir o kadar da etkileyici bir üslupla ve duygu derinliği de katarak şiirselleştirir. Şiirin son dörtlüğü hem kanadı kırık kuşun hüznü hikayesinin, hem de şairin duygularının doruk (kuliminasya) noktasıdır.

İsahanlı şiirlerinin dili Azerbaycan edebi dili ile ozan dilinin harmonisidir. Şiirlerinde sık sık deyimleri, atasözlerini kullanan şair, tek kelimeyle de deyimleri, atasözlerini, duygu, düşünce ve inanç simgelerini çağrıştırabilme özelliğini kendinde saklı tutuyor.

Sonuç olarak, Azerbaycan edebiyatından, İsahanlı şiir dünyasından incelemeye aldığımız bu iki şiir birbirinden farklı İstanbul manzaraları çizmektedir. Bu farklılığa rağmen her iki şiiri birleştiren hususlardan birisi doğaya karşı son derece hassas, doğal güzelliklerin tahribinden ilham perisi son derece rahatsız olan duyarlı bir şair var karşımızda. Ve bu doğa, şair için sadece bir dekor değil, ruhu olan, duyabilen canlı bir varlıktır. İsahanlı, bu varlığı renkler, kokular, sıfatlarla süsleyerek ona estetiklik ve şiirsellik kazandırır.

Ayrıca her iki şiir de okuyucuyu görülenin ötesine götürmeyi başarıyor. İsahanlı şiiri dil, vezin, ifade bakımından halk şiirine, klasik Azerbaycan şiirine yakinken, içerik, düşünce, duyuş tarzı, tasvir gücü itibariyle ondan ayrılır ve sanatsallık kazanır. Cümleler kısa, açık, anlam bakımından öz ve yoğundur. Şair, şiirlerine hakim olan konuyu direk anlatma yolunu seçerken, sıratlarına sıkıştırdığı ipuçlarıyla okuyucusunu düşünmeye ve görüleni değil, anlatılanı yakalamaya sevkeder.

KAYNAKLAR

1. Aslan Knyaz, Ömerli Vahid, Bu Dünyaya Ne Getirdim... Hamlet İsahanlı, Khazar Press, Bakı, 2005
2. İsahanlı, Hamlet, Tezadlar, Hazar Üniver.yay., Bakı 2001
3. _____, Bu da Bir Heyatdı, Hazar Üniver.yay., Bakı 2004,
4. _____, Dörtlükler, Hazar Üniver.yay., Bakı 2007,
5. Kaplan, Mehmet, Şiir Tahlilleri I, Tanzimat`tan Cumhuriyet`, Dergah yay., 11.baskı, 1991
6. Лаврова Л. Приглашение к странствию // Кон-трасты. Книга стихотворений / Пер. с азерб. Аллы Ахундовой, Москва: ИзографЪ, 2007, с. 7-26.
7. Süleymanlı Mövlud, “Böyük sözün içindən gələn ifadəsi” // 525-ci qəzet. , 2002, 3 Sentyabr (Eylül), s. 7.
8. Süleymanlı Mövlud, “Oxucunu özüllə aparən misralar: Hamlet İsahanlının “Təzadlar” kitabını oxuyarkən”, *Xəzər Xəbər.* – 2002. – 15 sentyabr (№ 129). – s. 6-9.
9. Turan Metin, “Yeni Azerbaycan Şiiri ve Hamlet İsahanlı” ,LİTTERA. Edebiyat Yazıları, C. 14, Ankara 2004, s. 163-168.
10. Zeynalova Dilber, “Hələlik gedirik üzə sabaha...” // *Xəzər Xəbər.* 2008, 01 mart (№ 246), s. 18-19